

AXBOROT TIZIMLARI YORDAMIDA KICHIK VA O'RTA BIZNESLAR UCHUN YANGI IMKONIYATLAR

Aliyev A'zamjon Ayubjon o'g'li
University of Business and Science o'qituvchisi
Email: azamjonaliyev7@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqola axborot tizimlarining kichik va o'rta bizneslar uchun yaratgan yangi imkoniyatlar haqida batafsil tahlil qiladi. Bugungi kunda axborot texnologiyalarining yuksalishi kichik va o'rta bizneslarni rivojlantirishda muhim omilga aylanmoqda. Axborot tizimlari yordamida bizneslar samarali boshqaruv, xarajatlarni kamaytirish va mijozlarga xizmat ko'rsatishni optimallashtirish orqali raqobatbardoshligini oshirishi mumkin. Maqolada axborot tizimlarining kichik va o'rta bizneslar uchun foydalari, ularning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi roli va yangi imkoniyatlarni yaratishdagi o'rni ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar Axborot tizimlari, kichik biznes, o'rta biznes, raqamli transformatsiya, biznes boshqaruvi, texnologik innovatsiyalar, raqobatbardoshlik, biznes samaradorligi, avtomatlashtirish, digitalizatsiya.

KIRISH

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi kichik va o'rta bizneslar (KOB) oldida yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, raqamli transformatsiya — ayniqsa axborot tizimlarining joriy etilishi — biznes jarayonlarini optimallashtirish, xarajatlarni qisqartirish, mijozlar bilan samarali ishlash va global bozorga chiqish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 28-apreldagi "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4699-sonli qarori asosida KOB subyektlarini raqamli iqtisodiyotga moslashtirish muhim yo'nalishlardan biri sifatida belgilanmoqda. Bu esa axborot tizimlarining ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Kichik va o'rta bizneslar (KOB) iqtisodiy o'sishda muhim rol o'ynaydi. Ular yangi ish o'rinlarini yaratadi, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi va ijtimoiy rivojlanishga hissa qo'shadi. Biroq, KOBlar ko'pincha cheklangan resurslarga ega bo'lishadi, bu esa ularning raqobatbardoshlikni oshirish va samarali ishlashiga to'sqinlik qiladi. Bunday sharoitda axborot tizimlari (AT) kichik va o'rta bizneslarga yangi imkoniyatlar yaratishda va raqobatda ustunlikni qo'lga kiritishda muhim rol o'ynaydi. Axborot tizimlari yordamida bizneslar o'z jarayonlarini avtomatlashtirishi, ma'lumotlarni tez va aniq qayta ishlashi, mijozlar bilan aloqa o'rnatishi va marketing strategiyalarini samarali amalga oshirishi mumkin.

Bu maqola axborot tizimlarining kichik va o'rta bizneslar uchun yaratgan yangi imkoniyatlarni o'rganadi va ularning iqtisodiy samaradorlikni oshirishda qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qiladi. Axborot tizimlarining joriy etilishi, shu bilan birga, yangi biznes modellarini yaratish va mavjud biznes jarayonlarini optimallashtirishda yordam beradi.

Adabiyotlar Tahlili

Laudon, K. C., & Laudon, J. P. (2019). *Management Information Systems: Managing the Digital Firm*. Pearson Education. Ushbu adabiyotda axborot tizimlarining tashkilotlarda qanday boshqarilishiga oid eng yangi tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Kitobda axborot tizimlarining biznes jarayonlariga ta'siri, raqamli transformatsiya va yangi texnologiyalarni qo'llashning samaralari batafsil yoritilgan. Kichik va o'rta bizneslar uchun bu manba axborot tizimlarining amalga oshirilishi va boshqarilishi haqida to'liq tushuncha beradi.

O'Brien, J. A., & Marakas, G. M. (2011). *Management Information Systems*. McGraw-Hill Education. Bu adabiyotda axborot tizimlarining biznesdagi rolini, ularning ishchi jarayonlariga qanday integratsiya qilinishini va samarali foydalanish usullarini ko'rsatadi. Kichik va o'rta bizneslar uchun axborot tizimlarini tanlashda ularning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilishda foydalidir.

Turban, E., Volonino, L., & Wood, G. (2015). *Information Technology for Management: Transforming Organizations in the Digital Economy*. Wiley. Turban va hamkorlari ushbu adabiyotida axborot texnologiyalarining tashkilotlar uchun qanday yangi imkoniyatlar yaratishini, raqamli iqtisodiyotda bizneslar uchun qanday yondashuvlar kerakligini tahlil qiladilar. Kitobda kichik va o'rta bizneslar uchun yangi imkoniyatlarni yaratish va texnologik transformatsiyani amalga oshirishga oid maslahatlar mavjud.

Siau, K., & Tan, X. (2007). *Enterprise Resource Planning (ERP) Systems: A Literature Review*. *Journal of Information Systems*, 21(4), 71-86. Ushbu maqola ERP tizimlarining kichik va o'rta bizneslar uchun samarali ishlashini va ularni joriy etish jarayonlarini ko'rib chiqadi. ERP tizimlari bizneslar uchun resurslarni boshqarish, ishlab chiqarishni optimallashtirish va ma'lumotlarni tahlil qilishda yordam beradi.

Portny, S. E. (2018). *Project Management for Small Business: A Streamlined Approach from Planning to Implementation*. Wiley. Bu adabiyotda kichik bizneslar uchun loyihalarni boshqarish bo'yicha qo'llanma sifatida xizmat qiladi. Axborot tizimlarini joriy etishda samarali rejalashtirish va loyihalarni amalga oshirishda qanday yondashuvlarni qo'llash kerakligi haqida maslahatlar beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Axborot tizimlari — bu ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va tarqatish uchun mo'ljallangan apparat, dasturiy vosita va inson omillarining o'zaro integratsiyasidan iborat kompleksdir. Axborot tizimlari quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

- Biznes jarayonlarini avtomatlashtirish;
- Resurslarni monitoring qilish va boshqarish;
- Marketing strategiyalarini optimallashtirish;
- Tahliliy qarorlar qabul qilishni qo'llab-quvvatlash.

Kichik va o'rta biznes subyektlari ushbu tizimlar yordamida o'z ish faoliyatini yengillashtirishlari, raqobatchilariga nisbatan ustunlikka erishishlari mumkin.

Ushbu maqolada tadqiqotning asosiy metodologiyasi sifatida sifatli va miqdoriy tahlil yondashuvi qo'llanildi. Tadqiqot davomida axborot tizimlarining kichik va o'rta bizneslar uchun afzalliklarini aniqlash maqsadida quyidagi metodlar ishlatildi:

1. **Teorik tahlil** - axborot tizimlarining biznes faoliyatiga ta'siri haqida mavjud adabiyotlarni o'rganish.

2. **Empirik tahlil** - kichik va o'rta bizneslarga axborot tizimlarining joriy etilishi bo'yicha intervyu va so'rovlar o'tkazildi.

3. **Statistik tahlil** - axborot tizimlarining samaradorligi va biznesning iqtisodiy natijalariga ta'siri haqida statistik ma'lumotlar tahlil qilindi.

Ushbu tadqiqot kichik va o'rta bizneslar faoliyatida axborot tizimlarining ahamiyatini tahlil qilish, ularning samaradorlikka ta'sirini o'rganish hamda yangi imkoniyatlarni aniqlashga yo'naltirilgan bo'lib, quyidagi metodologik yondashuvlar asosida amalga oshirildi:

1. Tadqiqot yondashuvi

Tadqiqotda aralash metod (mixed method) yondashuvi qo'llanildi, ya'ni sifatli (qualitative) va miqdoriy (quantitative) ma'lumotlar yig'ilib, tahlil qilindi. Bu yondashuv real holatni chuqurroq anglash va statistik isbotlash imkonini berdi.

2. Ma'lumotlar yig'ish usullari

- Ikkilamchi manbalarni tahlil qilish (desk research): Ilmiy maqolalar, davlat statistikasi, hukumat qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, xalqaro tajriba (Jahon banki, ITU, UNCTAD hisobotlari) asosida umumiy nazariy asoslar shakllantirildi.

- So'rovnoma (anketa): Toshkent shahri va viloyatlaridagi 100 dan ortiq kichik va o'rta biznes vakillari o'rtasida onlayn so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnoma orqali quyidagi ma'lumotlar olindi:

- Axborot tizimlaridan foydalanish darajasi;
- Texnologiyalarga sarmoya miqdori;
- Raqobatbardoshlikka ta'siri haqidagi subyektiv baholar.

- Intervyu: 10 nafar KOB rahbari bilan yarim strukturaviy intervyular o'tkazildi. Ulardan texnologiyalarni joriy etishdagi qiyinchiliklar, ehtiyojlar va istiqbolli loyihalar haqida ma'lumot olindi.

3. Ma'lumotlarni tahlil qilish usullari

- Deskriptiv statistika: So'rovnomadan olingan ma'lumotlar Microsoft Excel va SPSS dasturlari orqali qayta ishlanib, grafiklar va jadval ko'rinishida taqdim etildi.

- Kontent tahlili: Intervyular asosida KOB vakillarining axborot tizimlariga munosabati va asosiy muammolari guruhlashtirilib tahlil qilindi.

- SWOT tahlil: Axborot tizimlari KOBda qanday kuchli va zaif tomonlarga, imkoniyat va tahdidlarga ega ekani tizimli tarzda baholandi.

4. Tadqiqot doirasi va chegaralari

Tadqiqot 2024-yilning oktabr-noyabr oylarida o'tkazildi. Asosan O'zbekistonning shahar markazlarida faoliyat yurituvchi kichik va o'rta biznes subyektlari qamrab olindi. Qishloq joylaridagi tadbirkorlik subyektlari bu safar tahlil doirasiga kiritilmadi.

Tadqiqotda olingan ma'lumotlar asosida kichik va o'rta bizneslar uchun axborot tizimlarining afzalliklari va ularning biznesni rivojlantirishga qanday yordam berishi haqida umumiy xulosalar chiqarildi.

MUHOKAMA

Axborot tizimlarining kichik va o'rta bizneslar uchun yaratgan imkoniyatlari juda ko'p, ammo ularni joriy etish va to'liq amalga oshirishda ba'zi muammolar mavjud. Kichik va o'rta bizneslarning resurslari cheklangan bo'lib, yangi texnologiyalarni joriy etish uchun investitsiyalar talab etiladi. Shuningdek, xodimlarni yangi tizimlarga o'rgatish va ular bilan ishlashda malakali kadrlar tayyorlash zarur. Axborot tizimlarining samarali ishlashi uchun to'g'ri dasturiy ta'minot va texnik xizmat ko'rsatish muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, axborot tizimlarining keng qo'llanilishi xavfsizlik va maxfiylik masalalarini ham keltirib chiqaradi, bu esa kichik va o'rta bizneslar uchun qo'shimcha qiyinchiliklar yaratishi mumkin.

Biroq, kichik va o'rta bizneslar uchun axborot tizimlarining afzalliklari aniq ko'rinmoqda. Ular biznesni rivojlantirishda, xarajatlarni kamaytirishda, mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilashda va raqobatbardoshlikni oshirishda katta yordam beradi. Bunday tizimlar yordamida bizneslar o'z resurslarini samarali boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, axborot tizimlarining kichik va o'rta biznes (KOB) subyektlari faoliyatida joriy etilishi samaradorlik, moslashuvchanlik va raqobatbardoshlikni sezilarli darajada oshiradi. So'rovnomma va intervyulardan kelib chiqib quyidagi muhim jihatlar aniqlangan:

1. Axborot tizimlari va samaradorlik o'rtasidagi bog'liqlik

KOB subyektlarining 76 foizi axborot tizimlaridan foydalangan holda o'z operatsion faoliyatida tezlik va aniqlik oshganini bildirgan. Ayniqsa CRM (Customer Relationship Management) va ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari yordamida:

- Mijozlar bilan ishlash tizimlashtirilgan;
- Omborxona va hisob-kitoblar avtomatlashtirilgan;
- Qabul qilinayotgan qarorlar statistik ma'lumotlarga asoslangan.

Bu holat raqobat kuchayib borayotgan bozor sharoitida kichik biznesning yashovchanligini ta'minlashda axborot tizimlari muhim omilga aylanganini ko'rsatadi.

2. Innovatsion texnologiyalarga sarmoya yondashuvi

Tadqiqot natijalariga ko'ra, tadbirkorlarning katta qismi axborot texnologiyalarini zaruriy emas, balki qo'shimcha imkoniyat deb hisoblaydi. Bu esa innovatsion yangiliklarni joriy etishda sustkashlikka olib kelmoqda. Misol uchun:

- Faqat 28% KOB bulutli texnologiyalardan foydalanmoqda;
- Sun'iy intellekt asosidagi yechimlar deyarli joriy etilmagan;
- IT xizmatlariga sarmoya ajratish darajasi past (o'rtacha daromadning 3–5% atrofida).

Bu holat KOB rahbarlarining raqamli savodxonligini oshirish va axborot texnologiyalarining iqtisodiy foydasini tushuntirish zarurligini ko'rsatadi.

3. Tashkiliy va tizimli muammolar

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, KOB subyektlarining aksariyati quyidagi muammolarga duch kelmoqda:

- Kadrlar tanqisligi: IT bo'yicha malakali mutaxassislar yetishmasligi;
- Texnik infratuzilmaning yetarli emasligi: Ayniqsa, hududiy farqlar mavjud;
- Dasturiy mahsulotlarning mos emasligi: Mahalliy dasturlar ehtiyojlarni to'liq qamrab olmaydi yoki qimmat;
- Axborot xavfsizligiga e'tibor yetarli emas.

Bu muammolarni hal etish uchun davlat, xususiy sektor va oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi kooperatsiyani kuchaytirish zarur.

4. Mavjud tashabbuslar va istiqbollar

O'zbekistonda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida kichik biznes subyektlari uchun bir qator imtiyozlar yaratilgan bo'lsa-da, ularning to'liq amalda qo'llanilishi hali past darajada.

- "Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali" va "Business Navigator" platformalarining imkoniyatlaridan keng foydalanilmayapti.
- Davlat tomonidan berilayotgan IT grant va kreditlardan xabardorlik past (so'rovnoma ishtirokchilarining faqat 15% bu imkoniyatlardan foydalanishga harakat qilgan).

Bu esa davlat dasturlarining targ'ibot ishlari yetarli emasligini bildiradi.

Umuman olganda, muhokamalar shuni ko'rsatmoqdaki, axborot tizimlarining kichik va o'rta biznesda muvaffaqiyatli qo'llanilishi nafaqat texnologik imkoniyatlarga, balki rahbarlarning ongli yondashuvi, IT infratuzilmaning mavjudligi va davlat siyosatining izchil amalga oshirilishiga bog'liqdir.

NATIJALAR

Kichik biznesda axborot tizimlarini joriy etishdagi muammolar

Quyidagi muammolar KOB subyektlarining texnologiyaviy rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda:

- Moliyaviy resurslarning cheklanganligi;
- Malakali IT kadrlar yetishmovchiligi;
- Dasturiy mahsulotlar bozorining cheklanganligi;
- Texnologik savodxonlikning pastligi.

Mazkur muammolarni hal qilish uchun davlat tomonidan subsidiyalar ajratish, texnoparklar sonini ko'paytirish, onlayn ta'lim tizimlarini rivojlantirish zarur.

Axborot tizimlarining kichik va o'rta bizneslar uchun yaratgan yangi imkoniyatlari quyidagilardan iborat:

1. **Samarali boshqaruv va resurslarni optimallashtirish:** Axborot tizimlari yordamida kichik va o'rta bizneslar o'z resurslarini samarali boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu tizimlar yordamida biznesning moliyaviy holatini, xodimlar va ishlab chiqarish jarayonlarini monitoring qilish mumkin. Yangi texnologiyalar, masalan, ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari biznes

jarayonlarini avtomatlashtirishga yordam beradi, bu esa xarajatlarni kamaytiradi va samaradorlikni oshiradi.

2. **Raqobatbardoshlikni oshirish:** Axborot tizimlari kichik va o'rta bizneslarga raqobatbardoshlikni oshirishda yordam beradi. Raqamli texnologiyalarni qo'llash bizneslarga yanada tezkor va moslashuvchan bo'lish imkonini yaratadi. Masalan, internet orqali marketing va onlayn savdolarni tashkil qilish, mijozlar bilan doimiy aloqada bo'lish va ularga maxsus takliflar yaratish orqali biznes o'z raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

3. **Mijozlar bilan samarali aloqa :** Axborot tizimlari orqali mijozlar bilan samarali aloqa o'rnatish, ularning talablarini tezda aniqlash va individual ehtiyojlariga javob berish imkoniyatlarini yaratadi. CRM (Customer Relationship Management) tizimlari biznesga mijozlar bilan uzoq muddatli va foydali munosabatlar o'rnatishga yordam beradi.

4. **Yangi biznes modellarini yaratish :** Axborot tizimlarining rivojlanishi kichik va o'rta bizneslarga yangi biznes modellarini yaratishga yordam beradi. Internet va raqamli texnologiyalar orqali, masalan, onlayn do'konlar yoki xizmatlar platformalari orqali yangi biznes turlari yaratish mumkin. Bunda har bir mijoz uchun alohida xizmatlar va mahsulotlar yaratish imkoniyati mavjud.

5. **Qayta ishlab chiqarishni va logistika jarayonlarini optimallashtirish:** Axborot tizimlari yordamida ishlab chiqarish va logistika jarayonlarini optimallashtirish mumkin. Bunda ERP va SCM (Supply Chain Management) tizimlari orqali materiallar va resurslarning harakatini monitoring qilish, yetkazib berish va ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish mumkin.

XULOSA

Ushbu maqolada axborot tizimlarining kichik va o'rta bizneslar uchun yaratgan yangi imkoniyatlar tahlil qilindi. Axborot tizimlari kichik va o'rta bizneslarga raqobatbardoshlikni oshirish, samarali boshqaruvni tashkil etish va resurslarni optimallashtirish imkoniyatlarini taqdim etadi. Ular ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, mijozlar bilan aloqa o'rnatish, yangi biznes modellarini yaratish va xarajatlarni kamaytirish kabi masalalarda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, axborot tizimlarining kichik va o'rta bizneslar uchun yangi ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishda ijobiy ta'siri mavjud.

Biroq, axborot tizimlarini joriy etish va samarali ishlatishda kichik va o'rta bizneslar uchun ba'zi muammolar mavjud. Bu tizimlarning to'liq amalga oshirilishi uchun malakali kadrlar, tegishli investitsiyalar va dasturiy ta'minotning to'g'ri tanlanishi zarur. Shuningdek, xavfsizlik va maxfiylik masalalari ham hal qilinishi kerak. Kichik va o'rta bizneslarning axborot tizimlarini joriy etishdagi to'siqlarni yengish uchun davlat yordamidan foydalanish, shu jumladan, grantlar va texnologik maslahatlar, ularning rivojlanishiga qo'shimcha turtki bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, axborot tizimlari kichik va o'rta bizneslar uchun strategik afzalliklarga ega. Biroq, ularni samarali qo'llash uchun tashkilotlar o'z ichki jarayonlarini o'zgartirish, texnologiyalarni yangilash va yangi biznes yondoshuvlarini

ishlab chiqishlari zarur. Bu holat nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirishga, balki yangi ish o‘rinlarini yaratish va biznes jarayonlarini optimallashtirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Laudon, K. C., & Laudon, J. P. (2019). *Management Information Systems: Managing the Digital Firm*. Pearson Education.
2. O'Brien, J. A., & Marakas, G. M. (2011). *Management Information Systems*. McGraw-Hill Education.
3. Turban, E., Volonino, L., & Wood, G. (2015). *Information Technology for Management: Transforming Organizations in the Digital Economy*. Wiley.
4. Siau, K., & Tan, X. (2007). *Enterprise Resource Planning (ERP) Systems: A Literature Review*. Journal of Information Systems, 21(4), 71-86.
5. Portny, S. E. (2018). *Project Management for Small Business: A Streamlined Approach from Planning to Implementation*. Wiley.